

I. panel

Máthé Áron (Nemzeti Emlékezet Bizottsága) moderálása mellett a konferencia első paneljét *Thomas Wegener Friis* professzor (Center for Koldkrigsstudier, Syddansk Universitet) *A Varsói Szerződés kémtevékenysége skandináv szemszögből* című előadása nyitotta meg. A hidegháború alatti kémtevékenység, hírszerzés és ellenőrzés az elmúlt 20 évben élénk vita tárgyát képezte a skandináv országokban. Az érdeklődés középpontjában eleinte leginkább a helyi biztonsági szolgálatok voltak. Friis szerint nagyon sok új ismeretre lehet szert tenni a tekintetben, hogy az északi országok miként látták a Varsói Szerződést. A közép-európai országok archívumaira támaszkodva az elmúlt 10 év során néhány projekt keretében vizsgálat alá került a korábbi szocialista államok kémtevékenysége. A bemutatott előadás elsősorban két NATO-országra, Norvégiára és Dániára koncentrált. Az északi szolgálatok figyelme elsősorban a Szovjetunióra irányult, másodsorban az NDK-ra és a Lengyel Népköztársaságra. A kutatás az 1990-es években Csehszlovákia, Magyarország, Bulgária és Románia egykori hírszerző tevékenységére irányult. Így a külföldi hírszerzés területén az együttműködés és az információ-megosztás feltárása különösen ígéretes területnek mutatkozott az új kutatások szempontjából. Friis elmondta, hogy korábban az összes skandináv országban az archívumokat különleges kormányzati bizottságok használták, mára azonban az állambiztonsági dokumentumokra vonatkozó szigorú rendszabályok enyhítésre kerültek. Ezért vált az lehetővé, hogy mind a keleti, mind a nyugati dokumentumokat használhassuk az összehasonlító kutatás érdekében.

A következő előadást *Seres Attila* intézetvezető (Moszkvai Magyar Nagykövetség Levéltári Intézet) tartotta *Kutatás az orosz levéltárakban* címmel. Az előadó különösen fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a magyar levéltári intézetek hálózata egy sajátosan magyar képződmény, magyar intézményi háló. Magyarországnak jelenleg két országban van levéltári delegátusa, Ausztriában és Oroszországban. A levéltári delegátus feladatkörét tekintve folyamatosan gyűjti, értékeli, rendszerezi és feldolgozza a magyar vonatkozású történelmi dokumentumokat, amelyek az oroszországi levéltárakban fellelhetők. A korábbi szocialista országok különböző módon próbálják hasznosítani az orosz levéltárakban kínálkozó kutatási lehetőségeket. Van, amelyik ország – Románia – diplomáciai védettségben tart kint küldöttet ebből a célból, más ország részéről – Lengyelország – a tudományos akadémia állandó státuszban tart kint egy kutatót a feladat elvégzésére. A harmadik modellt Németország képviseli azzal, hogy egy történelmi intézetet tart fenn Oroszországban. Seres Attila véleménye szerint mindezek közül talán a magyar modell lehet a legsikeresebb, mivel az orosz föderációs levéltári igazgatás a magyar képviselő státuszát hivatalosan is elismerte, ami kisebbfajta diplomáciai sikerként is elkönnyelhető. A magyar delegátusnak lehetősége van arra, hogy az orosz levéltárakban magyar állampolgárok számára kutatási engedélykérelmeket nyújtson be, illetve kezdeményezheti bilaterális kutatási egyezmények megkötését az oroszországi levéltárakkal. Feladatát képezi továbbá az is, hogy segítse a Magyarországról érkező kutatók tudományos tevékenységét. Az előadó az oroszországi magyar delegátust a magyar történelemtudomány oroszországi előretolt hadállásának tekinti.

A panel utolsó előadását *Władysław Bułhak* igazgatóhelyettes (Biura Edukacji Publicznej, Instytut Pamięci Narodowej, Varsó) tartotta *A szovjet–lengyel együttműködés a külföldi hírszerzés területén, valamint a Vatikán által alkotott kép alakulása és a keleti politika XXIII. János és VI. Pál egyházfői tevékenysége idején* címmel. Előadását Moszkva – elsősorban a KGB vezetése által – Vatikánról alkotott nézeteinek rekonstrukciójával kezdte. Forrásokkal bizonyítható a lengyel belügyminisztérium és a KGB a célból folytatott szoros együttműködése, hogy közös műveletekkel hiteltelenséget a Vatikán azon törekvését, hogy egyetlen antikommunista frontban egyesítse az összes egyházat, beleértve ebbe a muzulmán vallást is. Ebben az összefüggésben fontosnak tartotta megemlékezni a nemzeti állambiztonsági szolgálatok képviselőinek 1967. július 24–27. között Budapesten tartott nemzetközi konferenciájáról, amelyen a szovjet delegáció azt az álláspontot képviselte, miszerint a Vatikán az Egyesült Államok és Németország fő szövetségeseinek egyike, így bármilyen akció ellene „a fő ellenség elleni tevékenységnek” tekintendő.

A KGB elemzőinek értékelésében a Vatikán a Német Szövetségi Köztársaság keményvonalas politikáját követte, így ellenezte a Szovjetunió irányában tanúsítandó politikai enyhülést és engedményeket. Csak az 1970-es évek elejétől látták úgy, hogy VI. Pál igazi szószólójává vált a békének, az enyhülésnek, a szocialista (a Szovjetuniót is beleértve) országokkal való kapcsolatok normalizálásának. Ekkor már egyértelműen az Agostino Casaroli államtitkár által szorgalmazott keleti politika határozta meg a Vatikán diplomáciáját. Az előadó szerint XXIII. János vezetése alatt a Vatikán már kezdettől annak a kívánalomnak adott hangot, hogy megértést kell tanúsítani minden nem katolikus ember nézetei iránt is. Ezt egy széles ökumenikus program követte, és egy kísérlet a kommunista világgal megvalósítandó párbeszédre. Buňhak megállapítása szerint a Vatikán viselkedésének változásai fokozatosan hozzászoktatták a kommunistákat ahhoz a gondolathoz, hogy a Szentszéket ne csupán ellenségként, hanem hasznos partnerként is tekintsék. Így Lengyelország és a Vatikán viszonylatában a Casaroli-féle formula érvényesült, miszerint „a szocializmus Lengyelországban egy állandó jelenség, amit az egyháznak el kell fogadni, ugyanakkor az egyház egy történelmi és politikai jelenség, amit az államnak kell elfogadnia”. A lengyel hírszerzés paradox módon részt vett ezen formula elfogadtatásában.